

Dr. Sawyer Frank
(Ford: Füsti-Molnár Szilveszter)

KARÁCSONYI CSILLAG

KRISZTUS TESTETÖLTÉSÉNEK ÉRTELMEZÉSE BORISZ PASZTERNAK
'ZSIVÁGÓ DOKTOR' CÍMŰ REGÉNYÉBEN

„...akkor a forradalom volt a mennyből földre szállt Isten...”
(Paszternak: Zsivágo Doktor)

Ez a tél. Ez a tél.
Feleútban a hegynek
fel a sziklaodúban fázik a gyermek.
Fúj a pusztai szél.

Ökör melegíti, meleg lehelet.
Csak állnak a barlang
közepén a barmok,
a vályú felett dús pára lebeg.

...
"Köszöntsük a többivel együtt ezt a csudát"...

(Pasternak: 'Karácsonyi Csillag')

Bevezetés

Szociológiai szempontból nézve a karácsony minden embernek mást és mást jelent, és sokszínű értelmezésben jelent meg az elmúlt 2000 ezer évet felölelő korszakok változásainak folyamatában. A karácsony eredetileg Krisztus, mint Szabadító, mint megígért Messiás eljövételét jelentette. Úgy tűnik, hogy mára a karácsony nem jelent mást, mint nagy családi összejöveteleket, különleges ételeket az asztalon és egyes országokban karácsonyfát és ajándékokat. A kapitalista társadalmak a karácsonyból teljesen kivonták Krisztust és az évnek ezt a szakaszát az elképzelhető legnagyobb vásárlási orgiává változtatták. A hatalmas áruházakban romantikus zene szól, mint például: „Fehér karácsonyról álmodom”. A templomokban zengenek a közkedvelt karácsonyi dalok: „Ó Betlehemnek kicsiny városa” vagy „Az angyali hírnök éneke”, „Csendes Éj”. Reméljük, hogy újra megtaláljuk a kisdedet, akit a széna közé rejtve már csak az istálló szamara vesz észre.

Míg a december-tradíciónak ez a változata elsősorban a Nyugaton hódított, a kommunizmus alatt mindez sokkal mérsékeltebben ment végbe. Meglepő, hogy milyen fontos Pasternak híres regényében a 'Zsivágo Doktorban' a

karácsony. A regény és az ebből készült közkedvelt film századunk egyik legértékesebb irodalmi alkotása. Alapjában véve a történet Zsivagó két hölgy iránt érzett szerelméről szól, akikkel „rendeltetés szerűen” kellett találkoznia és elválnia az orosz forradalom alatti társadalmi zűrzavarok miatt. A regény azonban sokkal többről szól egy vagy két ember élettörténeténél. Foglalkozik a háború és béke elsöprő erejű témájával, politikai ideológiákkal, szerelemmel és szakítással, születéssel és halállal. Meg fogjuk vizsgálni a regény néhány mélyebb jelentéstartalmát, melyek közül az egyik, amiről folyton hallunk, hogy milyen radikális változást jelentett a történelemben és emberi létezésünk értelmezésében Krisztus születése. A tanulmányban képviselt véleményünk szerint a könyv olyan megrendítően hatott a kommunista rendszerre, amelyhez hasonló hatást fedezett fel Pasternak Krisztus eljövételének üzenetében.

A cikk olvasása közben a következő kérdéseken érdemes elgondolkozni: Hogyan befolyásolja Krisztus eljövele társadalmunkat és életünket? Hogyan kell értelmeznünk a különbséget bibliai értelemben a testiség és testetöltés között? Hogyan látja regényében Paszternak Krisztus eljövételét? Mi a mondanivalójuk a regény végén lévő költeményeknek?

A világban

János Evangéliuma elmondja nekünk, hogy: „Az igazi világosság eljött volt már a világba, amely megvilágosított minden embert.”(1:9) Advent és karácsony alkalmával úgy emlékezünk meg Krisztus eljöveteléről, mint a Fényről, ami eljött a világba. Beszélünk Immánuelről, arról, hogy velünk az Isten, hogy az Örökkévaló Ige testet öltött. Néhány ember számára a karácsony a hit mélységes misztériuma, míg másoknak nem jelent többet csillogó karácsonyfáknál és pulyka vacsoráknál. Bármilyen formát öltött a karácsony, semmi esetre sem csak teológiai problémáról van szó, hanem olyanról, amit szociológusok sem hagyhatnak figyelmen kívül, mivel ahol szociális hatások és szociális vonatkozású adatok vannak, ott számos szociológiai kérdés vetődik fel. Közösségi formák jelennek meg, melyeket meg kell vizsgálni, társadalmi hatások és irányvonalak keletkeznek, amiket nyomon kell követni, és különféle értelmezések születnek emberi kapcsolatokról, amiket kutatni kell. Gondolkozzunk el a regény 'Szventyickijék karácsonya' című fejezetén, mely arra hívja fel a figyelmünket, hogy az embereknek még mindig szükségük van olyan alkalmakra, amikor a családi vagy baráti együttlét meghittségét élvezhetik, és amikor jeles eseményeket ünnepelhetnek együtt. Még akkor is, ha megadjuk Caesarnak, ami Caesaré, a szív többre vágyik politikai-ideológiai ünnepeknél. A vallás nem tűnt el, ahogyan ezt néhány modern gondolkodó megjósolta. Senki sem kételkedett még abban, hogy a keresztyénségnek szociális következményei is vannak. Még az olyan keresztyén csoportoknak is, mint például a szerzeteseknek és néhány szélsőségesen kegyes protestáns szerveződéseknek is van társadalom formáló erejük, annak ellenére, hogy néha úgy jelennek meg, mint akik kivonulnak a világból, pedig legmélyebb szándékuk az, hogy a többi ember megtéréséért és megváltozásáért, és a világ legalább

néhány területének, mint például istentisztelet, családi élet, esetleg az oktatás és a politika bármi módon való átalakulásáért imádkozzanak.

Nagy vita folyik arról, hogy a keresztyén hit mennyire van a világért vagy ellene, benne vagy felette, vagy valamilyen dialektikus feszültségben áll-e vele, aminek szintén átalakító ereje van. Még azok is, akik nem a keresztyénség pártján állnak, elismerik annak szociális, politikai, gazdasági hatalmát és pszichológiai hatásait, bár néha ezeket egyesek rombolónak látják (gondoljunk csak Marxra, Nietzsche-re vagy Freudra). A keresztyénség támogatói is sokféle irányzatot képviselnek. Vannak, akik Krisztust nagy átalakítónak és felszabadítónak látják, (néha közkedvelt ideológiai nézeteink, mint például: gazdasági liberalizmus vagy a felszabadulás teológia néhány irányzata képviselőjének tartják), míg mások azt gondolják, hogy Krisztus követése szociális kérdésekkel való foglalatosságunk feladását és Krisztus (az élet lelke) önmagunkban való megkeresését jelenti. Vannak olyanok is, akik úgy vélik, Krisztus közöttünk van, a templomban és a különleges keresztyén közösségekben (szerzetesrendekben, szövetségekben, bibliaórák csoportjaiban vagy más keresztyén szervezetekben). Általában minden ilyen mozgalom (mely más és más formát ölt) megmutatja hogy a keresztyén hitnek valóban mély és maradó szociális hatásai vannak. Ha a keresztyén hit egyetlen szociális funkciója az volt, hogy kihívjon bennünket a világból, akkor a feladatunk nem más, minthogy próbára tegyük korunk és kultúránk uralkodó normáit, ami forradalmi lenne. A hit másik rendeltetése azonban az, hogy visszaküldjön bennünket a világba, tehát így többé-kevésbé megváltoztató hatású is attól függően, hogy mennyire figyelünk oda Isten Igéjére. A keresztyének elhívása a világban a világért van és nem azon kívül. Pasternak regénye a 'Zsivágó Doktor' is furcsa mód erre emlékeztet bennünket. Pasternak a kommunista diktatúra és a modern individualista liberalizmus által kínált lehetőségek mérlegelésének küzdelmében Jézus Krisztus Evangéliumáról elismerően szól.

Az Ige testté lett és közöttünk lakozott

A karácsony csodálatos üzenete az, hogy az örökkévaló Ige véges emberi formában jelent meg. Ennek a teológiai perspektívának szociológiai távlatokban is mélyreható és üdítő jelentéstartalma van. Teológia és szociológia nem hagyhatják egymást figyelmen kívül. A szociológia az emberi kapcsolatokkal, csoportokkal és ideológiákkal, földi élettel, testtel és lélekkel, a végtelenség és végesség, az emberiség lehetőségei és korlátai szociális értelmezésével foglalkozik, melyek a különböző történelmi korszakokban és kulturális helyzetekben eltérő képet mutatnak. Olyan alapvető fogalmak, mint társadalom, igazság, test és lélek mást jelentett Platónnak és Pálnak vagy Ézsaiásnak és Nietzsche-nek.

Bebizonyosodott, hogy a modern élet olyan mechanikussá vált, hogy szükségünk van valamiféle pótlékra, például szenzációhajhászásra (például a videók segítségével) azért, hogy valami pluszt találjunk, ami felülemelkedik unalmas mindennapi életünkön. Amikor komputereinket bámuljuk, olyan érzésünk támad, mintha azok is azt sugallnák, hogy a testi élet nem olyan

örökkévaló, mint a 'Word 95' vagy a 'World Perfect 8' technikai világa. Néha túlságosan is földhöz ragadtak vagyunk, néha pedig, igen csak föld felett lebegünk. *Cogito ergo sum* (az egyik modern kísértés arra, hogy kigondoljuk a végtelent) nagyon bizonytalan alapot jelent azoknak, akiknek kezük, lábuk, tüdejük, nemi szervük van, akik ugyanúgy szeretik a hegyeket és folyókat, mint az akadémiai rendszereket. A régóta fennálló vita a testiség és Jézus inkarnációjának hatásai között soha nem ér véget. A korai egyház számára kihívást jelentettek a gnosztikusok. Ők földöntúli eseményeket magasztaltak, ami az ember testi életét 2 eltévelyedésnek szolgáltatta ki: az egyik az volt, hogy megpróbált kitörni a testből (doketizmus), a másik pedig az a felfogás, hogy az ember a test kívánságainak rabja (világiasság).

Rosentock-Hussey írja: „A gnosztikusok azt gondolták, hogy az életnek a történelemben való Kijelentés nélkül is van igazsága, a humanisták úgy vélték, hogy az élet jó a keresztfeszítés nélkül is, a 'testiség' képviselői azt hirdették, hogy az élet csodálatos a testetöltés nélkül is.” Ezután még hozzáteszi: tehát a szentek és mártírok elhagyták ezt a világot mindenestől. A második évezredben a zárandokok és keresztes lovagok bejárták a világnak azt a részét, ami akkor vagy korábban keresztyén volt, de új honfoglalásra és reformra volt szükség azért, hogy a keresztyénség kiemelkedjen a helyi törzsi kötődésekből. A harmadik világkorszakban, ami napjainkban kezdődik, a keresztyéneknek a munkás hétköznapi világába kell bevándorolniuk, hogy ott a Lélek beszédében kifejezhetetlen formában öltözzön testet.¹ Rosentock-Hussey arra is emlékeztet bennünket, hogy Jézus nem azért jött, hogy megtagadja az életet, hanem, hogy még bőségesebben adja azt nekünk.

Ezek a szavak nagyon időszerűek. Az első tévelygés a *gnoszticizmus*, tovább folytatja az eszményi filozófiai leírások gyártását, vagy absztrakt teológiai viták folytatását anélkül, hogy figyelembe venné az emberek reális lehetőségeit, melyekkel a mindennapi életben szembesülnek. A második tévedés a *világi humanizmus* (ami többé-kevésbé a racionalizmus és felvilágosodás mozgalmaival vette kezdetét) túlzottan optimista, hiszen nem veszi tudomásul a bűn hatalmát. A harmadik a *testiség*, ami vagy pusztán hedonizmusban merült ki, ami nincs tisztában az élet mélyebb értékeivel, vagy olyannyira a test kívánságait tartja szem előtt (étel, szex, hatalom, büszkeség, jólét), hogy ezek új istenekként születnek szívünk templomában. Mikor a különböző irányzatok adta lehetőségekkel és erővel szembesülünk, szükséges tudnunk, hogy Krisztus testetöltése, földi életünk számára a megváltás megújító ereje.

Minden test fű

Az nem baj, hogy a "testnek" számos jelentése van. Minden szónak egy-nél több jelentése van és ezek közül sokkal inkább a hangulati velejárókat vesszük figyelembe, mint a pontos jelentést. Testi életünkről a Biblia néha úgy beszél, ami csupán gyengeség, néha, ami vétkes ("Minden test fű, a mező füve

¹ Eugen Rosentock-Hussey: *The Christian Future: or the Modern Mind Outrun* (New York: Harper and Row, 1966) 122.

elhervad, a virágok elenyésznek"), és van úgy, amikor bűnös büszkeséggel teltnék látja. A test (σῶμα) és hús (σάρξ) szavak a Bibliában, többet jelentenek testünknek anyagi összetevőinél. Múló létünkre utalnak, amit gyengeség, betegség, a halál és nagy mértékben a bűn gyötör. Nem a test az, ami bűnös, hanem az, hogy életünk során gyakran választjuk a szekularizált, lelketlen életstílust. Testünk erejére támaszkodunk, ami izmaink és agyműködésünk ereje, valamint okos tervek és az ideológiák nyújtotta biztonságérzet.² Ebbe a világba jött el a Testetöltött Ige, úgy mint gyermek, mint Immánuel, mint az ártatlan, mint próféta, főpap és király, mint az út, az igazság és az élet.

Paszternák Zsivágó Doktora

Amikor Paszternák regénye felé fordítjuk figyelmünket, láthatjuk, hogy meglepően sok utalást találunk Krisztusra, lelkiségére, mint az életnek egy magasabb rendű spirituális formájára, az anyagiassággal szemben. A regény magasztalja a testiséget (érzékiiséget), ugyanakkor kutatja a mélyebb lelki gyökereket is. A regény egyik kulcsszereplője nevének, jelentése „élet”, is ezt támasztja alá. A történet halálessettel kezdődik - a kilenc éves Zsivágó elveszti édesapját - és Zsivágó temetésével ér véget. Úgy tűnik a regény nagyobbik felének a célja az élet, a történelem és a halál értelmének keresése, továbbá az, hogy kemény kihívások elé állítsa a marxista materializmust. A cselekmény néhány ember élettörténetéről számol be, amit átszönek az oroszországi forradalom baljós eseményei. A fő cselekményhez tartoznak Jurij és Tánya és Jurij és Lara szerelmének szívzaggatóan csodálatos és tragikus képei. Ugyanakkor ott van Sztrelnyikov, aki a forradalom szolgálata érdekében föláldoz minden egyéni és családi célt. Feladja a kreatív gondolkodást és egy ideát testesít meg. Ideológiai gépezetté válik. Sztrelnyikov ellenpéldája Zsivágó, aki a művészetnek és a szépségnek él. A regény különböző részei az érzékiesség (testiség) gyengeségeit jelenítik meg, ami nem más, mint az emberi létezés bármelyik aspektusába, politikaiba, vagy esztétikaiba vetett teljes hit. A forradalom és a férfi nő közötti szerelem úgy jelenik meg, mintha valami isteni szállt volna alá a mennyből. A testiség ilyen értelmezése menny-pótlék a földön amit, ha abszolutizálunk, hamis reményekhez vezethet. A regényben található mély gondolatok és érzelmek arra ösztönzik az író és az olvasót, hogy választ adjanak az élet értelmével kapcsolatos legmélyebb kérdésekre. Paszternák egybe fonja az élet értelmét a születéssel, a halállal és Jézus Krisztus feltámadásával.

Krisztus eljövételének értelme

Paszternák már a regény elején szembesíti az olvasót Krisztus és a kereszténység jelentőségével. Ezt egy rövid, de mély értelmű kérdésekkel teli párbeszédben juttatja kifejezésre, melyben Nyikolaj Nyikolájevics, a fiatal Jura nagybátyja célul tűzi ki, hogy megmentse Krisztus jelentőségét a feledés-

² For a study on the New Testament, especially Pauline meanings of body, flesh, heart, soul, spirit, see Hermann Ridderboss, *Paul: An Outline of His Theology* (Eerdmans 1975) section 12.

be merüléstől a modern világban. Ez egy hermeneutikai gyakorlat. E szavakat mondja: „... hűnek kell lennünk Jézushoz. Meg is magyarázom. Maga nem érti meg, hogy lehet valaki ateista, lehetséges, hogy nem tudja, van-e Isten, és mi végre, és mégis tudja, hogy az ember nem a természetben él, hanem a történelemben, és hogy azt pedig a mai felfogás szerint Jézus Krisztus alkotta, és az evangéliumban van az elméleti alapja. De mi hát a történelem? Annak a sok százados munkának a rendszerbe foglalása, amely a halálnak és a halál majdani legyőzésének következetes megismerésére irányul. Ez a célja a matematikai végtelen és az elektromágneses hullámok felfedezésének, ezért írják a szimfóniákat. Ebben az irányban csak bizonyos lendülettel lehet előrehaladni. Ezekhez a felfedezésekhez lelki felszerelés kell. Az evangéliumban megvannak hozzá a kellékek. Íme! Először is felebaráti szeretet, az élő energiának ez a legmagasabb rendű alakja, amely betölti az ember szívét, és kiáradni, adakozni törekszik, aztán a mai ember fő alkotórészei, amelyek nélkül el sem képzelhető, nevezetesen a szabad személyiség eszméje és az életnek, mint áldozatnak felfogása... Századok és nemzedékek csak Krisztus után lélegeztek fel. Csak Ő utána, az utókorban kezdődött el az élet.”³

Krisztus közénk jövele által előidézett változások szociológiai felismerésének is nevezhetjük e gondolatokat. Szó van benne: mások iránt érzett szeretetről, emberi értékekről és lehetőségeikről, önfeláldozó életéről és az arról alkotott elképzelésről, hogy Isten viszi előre a történelmet. Nyikolaj Nyikolájevics szavai nagyon Hegelien hangzanak, ami nem más, mint eszköz Paszternák számára néhány rossz marxista döntésről alkotott véleménye kifejezésére. Marx azt mondta, hogy ő állította vissza Hegelt a lábaira, Paszternák azonban azt sugallja, hogy Marx a fején áll (mivel Marx az anyagi valóságot alappá tette, ahelyett, hogy lelkivé formálta volna). Hegel azt hangsúlyozta, hogy az Abszolút Szellem állandóan megjeleníti magát a filozófiában, vallásban és művészetben. A szabadság felé vezető történelmi dialektikáról beszél. Úgy tűnik ez a fő motívuma a regénynek is. A fent említett idézet nyilvánvalóan kihívást jelentett a kommunista rendszer számára. Az élet materialista szemlélete a következőképpen kérdőjeleződik meg: Nincs szükségünk lelki alapokra? Ugyanaz a szereplő szól itt, aki később arról beszél, hogy Róma Caligulájának fogalma sem volt arról, hogy a rabszolgaság intézménye egy alacsonyabb rendű szervezet, Róma erkölcsi ürességbe és torkosságba süllyedt, és ezért indult széthullásnak belülről.

„És íme ebbe a márvány és arany ízléstelenség halmazba eljött az a könnyűléptű és ragyogásba öltözött, hangsúlyozottan emberi, szándékoltan vidékies galileai, és attól a pillanattól fogva megszűntek a népek és az istenek és kezdődött az ember, az ács ember, a szántóvető ember, a pásztor ember, akit a napnyugta bárányai közt talál az ember, amely egy cseppet sem hangzik büszkén, az ember, amelyet hálásan hirdet az anyák minden bölcsődala és minden képtára a világnak.”⁴

³ 'Zsivágó Doktor' 14-15.

⁴ 'Zsivágó Doktor' 51-52.

Tíz oldal után megtudjuk, hogy vannak néhányan, akik nem hajlandók elfogadni a materialista ideológia gondolatvilágát és azt sem hiszik, hogy az emberiség útján ez valaha sikerrel járhat. Ha a materializmus (marxista, vagy kapitalista formája) célt ér, az az emberiség pusztulását fogja okozni. Negyven oldal után (a regény még 500 oldalon keresztül folytatódik) kiderül, hogy Krisztus eljövételének - annak ellenére, hogy itt szimbolikusan szekularizált módon jut kifejezésre - olyan mély misztikus értelme van, mint egy csoda folytán megváltoztatott történelemnek, továbbá megújított értékeket és élet-szemléletet ad, melyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy emberré váljunk és emberek maradjunk. Később pedig arról olvashatunk, hogy az Evangélium újfajta átalakulást hoz elő a társadalomban.

„Mikor azt mondta, hogy Isten országában nincs görög, és nincs zsidó, vajon csak azt akarta mondani, hogy Isten előtt mindenki egyenlő? Nem, ehhez nem kellett az evangélium. Azt már tudták előtte is a görög filozófusok, a római moralisták, az Ótestamentum prófétái, hanem azt mondta: abban a szív teremtette új létezőmódban, amelyet Isten országának neveznek, nincsenek népek, egyének vannak. Azt mondtad, értelmetlen a tény, ha nem teszünk értelmet bele. Hát a keresztyénség, az egyén misztériuma az, amit bele kell tenni a ténybe, hogy értelmet nyerjen az ember előtt.”⁵

A regény dialógusainak ezen sorai Krisztus születését az ideológiai csatározások frontvonalában tartják. Az evangélium szociológiai szempontjának teológiai helyessége megkérdőjelezhető; úgy tűnik többet árul el Jézus születésének világra gyakorolt hatásáról, mint a testetöltés isteni misztériumáról. A fent idézett rövid beszéd azonban jól egyensúlyban van a regény végén elhelyezett versekkel. Krisztus világba jövetelének szociálpolitikai hatásai a kommunista forradalom elleni erélyes és bátor ellenállásként jeleníttetnek meg. Nyikolaj Nyikolajevics beszédeinek feladata, hogy mindezt kifejezze. Ez tökéletes lett volna szociálpolitikai célokhoz is. A versek azonban valójában az evangélium mélyebb misztériumához vezetnek bennünket vissza. Ahogyan végigolvassuk a regényt és a verseket, a magával ragadó dolog, amit Paszternáknak sikerült elérni a XX. sz. szekularizmusában az az, hogy felhívja figyelmünket arra, hogy a vallás kérdései éppen olyan fontosak, mint bármely filozófiai, ideológiai, vagy történet-politikai kérdés.

Érdemes megemlíteni, hogy Paszternák tudta, hogyan tegye próbára a kommunista programot másféle párbeszédekkel oly módon, hogy Krisztus születését és a keresztyén hit szociális eredményeit szóba sem kellett hoznia. Mesterien meg tudta volna kritizálni a marxizmust filozófiai (gazdasági, pszichológiai, jogi) oldalról nézve is, úgy, hogy a vallási kérdések teljesen kimaradhattak volna a vitából. A következő rövid megjegyzések (ez körülbelül a regény felénél található), melyek Zsivágó szájából hangzanak el miután kritikával illette a kommunista forradalmat, jól tükrözik a marxizmus filozófiai úton való értékelését. Mikor azt a kijelentést hallotta Zsivágó, hogy „a marxizmus kézzelfogható dolgokkal foglalkozó tudomány, a valóságról szóló

⁵ 'Zsivágó Doktor' 134-138.o.

tanítás, egy történelmi helyzet filozófiája” ezt mondta: "Marxizmus és tudomány? Ismeretlen emberrel vitatkozni ezen legalábbis meggondolatlanság. A marxizmus sokkal kevésbé tud uralkodni magán, semhogy tudomány lehessen. A tudományok kiegyensúlyozottabbak. Marxizmus és objektivitás? Nem ismerem még egy olyan irányzatot, amely izoláltabb lenne, távolabb lenne a tényektől, mint a marxizmus... Nekem a politika nem mond semmit, nem szeretem azokat az embereket, akiknek közömbös az igazság".⁶

Ennél erőteljesebb tiltakozás nem hangozhatott volna el, és érthető, hogy egy ilyen regény miért csak az 1989-es Peresztrojkát követően jelenhetett meg Oroszországban.

A regény leghíresebb sorai közül a következő gondolat megmutatja Paszternák politikai realizmusának a mélységét és azt, hogy hogyan értette meg a diktatórikus ideológiák szűklátókörűségét: "Hogy költőien fejezzem ki magam, ép ez az, a társadalmi instrukcióknak alulról kell kinőniük, demokratikus alapokból, mint a földbe ültetett, és megfogant bujtóágnak. Nem lehet felülről ledömöckölni, mint a palántakarót."⁷

Paszternák azért kritizálja a kommunista korszakot, mert mellőzte az éleslátó embereket, akik képesek voltak önállóan gondolkodni, és akik segíthették volna a politikai folyamatok előrehaladását: "akkor jött el a nem igaz az orosz földre. Az volt a legnagyobb baj, az eljövendő rossz gyökere, hogy az ember egyszer csak nem hitt már a saját véleménye értékében."⁸

Paszternák tudatában volt az élet lelki mélységeinek. A regény egyik szereplője ezt mondja: "Volt már így néhányszor a történelemben. Az eszményi magasztos elgondolás eldurvult, eldologiasodott."⁹ A kihívás, ami elé a regény a materializmust állítja, szándékos kihívást jelent a marxizmus számára is (hozzá kell tennünk, hogy éppen úgy kihívás ez manapság a kapitalizmus számára is).

A konklúzió nem hanyagolható el: a regény vallásos színezete szükségtelen volt a marxizmussal folytatott vitához. Paszternák tudta, hogyan kell szembeszállnia a marxizmussal a filozófia, erkölcs, politika és pszichológia mezején, és ehhez nem volt szüksége a vallásra. Mégis Paszternák egyértelműen átfogóbb kép után kutat. Számára Krisztus eljövételének kérdése olyan fontos volt, hogy semmiképpen sem hagyta, hogy kisebb párbeszédekben kapjon helyet, ellenkezőleg a regény központi dialógusaiban szerepel. Ezt még határozottabban alátámasztják a regény végén levő versek, melyek végső megállapítása, amivel a regény egyben be is fejeződik az, hogy Krisztus a történelem ura.

Zsivágó verseinek vallásos mélysége.

Az ember azt gondolhatná, hogy a regény egy orvos doktor életét tárja elénk, valójában pedig Zsivágóról a költőről és az élet szerelmeséről szól. A

⁶ 'Zsivágó Doktor' 292.

⁷ 'Zsivágó Doktor' 360-361.

⁸ 'Zsivágó Doktor' 452.

⁹ 'Zsivágó Doktor' 579.

költészet életünk legmélyebb érzéseihöz, vágyaihoz és dramatikus impulzusaihoz, emberi ösztöneinkhez, testünkhöz, gondolatainkhoz szól. 1935-ben Párizsban egy konferencián jelentette ki Paszternák, hogy a költészetről nem igazán lehet egy konferencia keretein belül beszélni, az annál egyszerűbb és sokkal inkább az élethez kötött, minthogy akadémiai viták ezt bemutatathatnák.

Angela Livingstone hívja fel a figyelmünket arra, hogy a regény végén lévő versek szervesen hozzátartoznak a műhöz és nem csupán függelékei annak. A versek nagyobbik része rövid sorokra épül, ami világossá teszi a kísérletet arra, hogy "retorikától mentesen fejezze ki magát, ami az egész könyvnek is feladata"¹⁰ Paszternák látta, hogy korának szocialista ideológiája halott retorikával volt tele, és ez ellen is lázad a regény. A versek sorrendben az évszakok váltakozását követik: tavasztól nyárig, majd az őszt és telet. A versek az évszakokról, a természetről, emberi kapcsolatokról és a vallásról szólnak. Az évszakok változásához hasonlóan az egyházi év is megjelenik. A 23 vers a sorrendben a következő témákat villantja fel:

HAMLET: vallásos téma: "Ahogyan Te akarod, Atyám / Vedd el tőlem ezt a poharat"

MÁRCIUS: évszakhoz illő, az új élet fakadása tavasszal.

NAGY-HÉTEN: Középpontban húsvét, mint az élet újjászületése feltámadása

FEHÉR ÉJSZAKA: elbűvölve a titok iránti félénk odaadás

(szerelem és természet)

TAVASZI SÁR: természet és történelem

VALLOMÁS: szerelem és szakítás

NYÁR A VÁROSBAN: emberek

SZÉL: természet, szerelem

KOMLÓMÁMOR: szerelem és természet

VÉNASSZONYOK NYARA : természet és emberi élet

LAKODLOM: emberi kapcsolat és az élet ünneplése

ŐSZ: szerelem, szépség, elidegenedés

MESE: hősies és mitikus romantikus rejtély

AUGUSZTUS: elválás és búcsúzás a kreativitástól

TÉLI ÉJSZAKA: a szerelemről

ELVÁLÁS: a sorstól megtépázva

TALÁLKOZÁS: elképzelt visszatérés a szeretethez

KARÁCSONYI CSILLAG: Krisztus születése

HAJNAL: az élet öröme az emberi kapcsolatokban

A CSODA: Krisztus átka a terméketlen fűgefára, Isten csodálatos jelenléte

A FÖLD: tavasz, emberi melegség, a szomorúság titkos áradata

BALJÓS NAPOK: Krisztus dicsőséges bevonulása, ítélet Pilátus előtt, a feltámadás reménysége

¹⁰ Angela Livingstone, *Paszternák: Doctor Zhivago* (Cambridge University Press: Landmarks of World Literature, 1989), 106.

MÁRIA MAGDOLNA I.: Jézus lábának megkenése, bűn és válástétel, megbocsátás

MÁRIA MAGDOLNA II.: Krisztus szeretetének nagyszerűsége, a győzelmes kegyelem

A GETSEMÁNÉ KERTJE: Krisztus eljövételének kozmikus értelme

A versek mondanivalójának átnézése után egyértelmű, hogy központi szerepet kap Krisztus eljövele. Paszternák számára a költészet igen fontos, így fejezi ki a legmélyebb igazságokat és ezeknek az igazságoknak a szíve Krisztus eljövele. Amikor Paszternák leírja, hogyan ír Zsivágó verseket, úgy jellemzi, mint ami mögött elmélyült isteni inspiráció húzódik meg: "Ezekben a percekben Jurij Andrejevics úgy érezte, hogy a munka javát nem ő végzi, hanem ami több nála, felette áll és irányítja: a gondolat és költészet világállapota, az ami a jövőre nézve rendeltetett neki, történelmi fejlődés következő lépéseként."¹¹ Ez nagyon hasonló a Hegeli abszolúthoz, ami alászáll az emberi kultúra és történelem véges kifejezőmódjába. Más alkalommal pedig úgy tűnik, a költemények titkos hátterében Krisztus Adventje áll. Mondhatnánk, hogy Paszternák az Advent témáját - és a feltámadását - kölcsönveszi és párhuzamos szimbólumként használja a személyi szabadsággal, az élet és a halál költői mélységével, az élet megünneplésével, a jobb időkbe vetett reménnyel kapcsolatos gondolatai kifejezésére. Nem mondhatjuk, hogy ez csak szimbólum. A regénynek sarkalatos pontja még az örökkévalóságra való emlékeztetés. Ezt bizonyítja Jurij és Lara végső búcsúzkodása, mikor is Jurij így köszön el: "Isten veled Lara, viszontlátásra a túlvilágon, Isten veled, szépségem, Isten veled, kimeríthetetlen, kifogyhatatlan, véghetetlen örömem."¹² A regény egyik legjelentősebb motívuma, az érzéki és a lelki összekapcsolása. A történet temetéssel kezdődik és azzal is ér véget. Zsivágó a regény végére megöregszik, elveszti szakértelmét és a dolgok iránti mély érdeklődését, mint doktor, költő és filozófus. A regény egyaránt példa: az élet ünneplésére, s a halandóság felett érzett szomorkodásra, valamint rossz ideológiai döntésekből született politikai tragédiákra. A költemények folyamatosan az isteni kegyelemről és segítségéről, Krisztus halál feletti dicsőségéről beszélnek, a megtört, bűnös, igazságtalan és mindinkább reménytelen világban. Az orosz forradalomról így ír Paszternák: "az akkori mennyből földre szállt Isten"¹³ Krisztus Adventjét, mint legteljesebb valóságot emeli ki, háttérbe szorítva ezzel az örökkévalóságra vonatkozó jelentőségét. Tudta, hogy választania kell a karácsonyi csillag és a Kreml csillaga között. A forradalom által ígért földi mennyország tévtanítás volt. A regényben kifejezésre jut, hogy az élet iránt érzett mély szenvedélynek (szeretet) összeköttetésben kell lenni Krisztus szenvedésével (szenvedő szeretetével).

¹¹ 'Zsivágó Doktor' 490.

¹² 'Zsivágó Doktor' 506.

¹³ 'Zsivágó Doktor' 509.

A *Karácsonyi Csillag* némely sora csaknem úgy írja le a betlehemi csillagot, mint egy természeti jelenséget a világ dolgai felett, ugyanakkor kihangsúlyozza, hogy a csillag és Krisztus megjelenése csoda közöttünk. A temető kiemelésével azt akarja kifejtetni, hogy ebben a világban csak halálra lelünk, míg Krisztus eljövetelében életet találunk.

Lenn hóban a kis temető meg a rét,
meg a kert, kocsi rúdja
mered ki a bucka
alól, tele van csillaggal az ég.

Köztük mécsnél bátortalanabb
csillag-sose járt itt
azelőtt-haloványlik,
és Betlehemet keresi, oda tart.

Istentől, az égtől odébb azután
úgy gyúl ki lobogva,
mint szerűn a boglya,
az asztag a tűz perzselte tanyán

És száll tűzcsóva gyanánt,
száll mind magasabban,
elnézi riadtan
az új jövevényt a világegyetem.

Pasternak és Eliot

Észrevehetjük, hogy a csillag maga Krisztus, aki messziről jön és először felismerhetetlen. Eljövetele hamarosan nagy fénné és tűzzé lobban a világ történelmében. Minden teremtmény meghökkenve nézi az isteni közelségnek ezt a formáját. Mindazoknak, akik ismerik T.S. Eliot híres költeményét: 'A Bölcsék Utazása' (*Journey of the Magi*) szembetűnik néhány érdekes párhuzam és különbség ugyanabban a témában. Eliot úgy fejezi be a költeményt, hogy kihangsúlyozza a testetöltés történelemre és kultúrára gyakorolt nagy jelentőségét. Az egyik bölcs úgy meséli el a történetet sok évvel később, hogy nem is igazán tudják, hogy születést mentek el megnézni vagy halált.

Mindez régen történt, emlékszem
És újra tenném, de nyugalom
Ez a nyugalom
Ez: Azon az úton Születés vagy Halál felé mentünk?
Születés volt, mindenképpen
Bizonyosságunk volt nem kétségünk
Láttam már születést és halált is
De azok mások voltak

Ez a születés nehéz és keserű szenvedés volt miértünk
Mint a Halál, a mi halálunk
Visszatértünk otthonainkba, ezekbe a Királyságokba
Ám nincs itt többé megnyugvásunk, ebben a régi világban,
ahol idegenek csüngenek isteneiken
Örülnöm kellene egy másik halálnak

Eliot kihangsúlyozza, mekkora sokkot okozott a testetöltés más vallások számára, elvetve minden más istent, mint idegeneket. A Bölcsék felismerték, hogy ősi kultúrájuk és hitük elidegenedik. Krisztusba vetett hitünk a visszajára fordítja egész történelemről, kultúráról, világról alkotott képünket. Ez volt Pasternak elsődleges szempontja, amikor Krisztust úgy jelöli meg, mint a történelem gyökerét, a szabadság alapját, mint új korszakot. Pasternak azonban máshogy fejezi be költeményét, mégpedig úgy, hogy a Bölcsék jelen vannak a jászolnál.

Csak áll a homályban mind, ki bement még,
Susognak, a szót kinnal keresik
A jászol elől most balra terelnék
a királyt, hogy állna félre kicsit,
megfordul a bölcs: a küszöbről a vendég,
a karácsonyi csillag a szüzre tekint.

Eliot költeménye sajátosan református-protestáns szempontú, amikor a keresztyén hit kulturális megújulásáról beszél. Pasternak ezzel szemben sokkal inkább Keleti Ortodox, amikor az isteni jelenlét misztériumát hármasságban - csillag, Szüz, Gyermeke - festi meg. Pasternak emlékeztet bennünket arra, hogy mindnyájunknak ki kell jönni a világosságra a bűn és halál árnyékából. Rembrandt úgy festette meg a karácsonyi eseményt, hogy a fény nem kívülről, hanem a jászolban fekvő szent gyermek orcájáról sugárzik. Ferenci Károly gyönyörűen érzékelteti festményén (a Bölcsék átkelése a sötét erdőn) azt a dilemmát, hogy az erdőn átkelők a sötétségből a világosság felé mennek, avagy visszatérőben vannak (ahogy azt Eliot mondja) a régi világ homályába.

A regényben számos különös utalást találhatunk Krisztus inkarnációjára. Az egyik ilyen téma ott jön elő, amikor Mária Magdaléna esetéről beszélgetnek: hogyan nyert nagy kegyelmet bűneire, miután megmosta Jézus lábait hajával. "Micsoda meghittség, micsoda egyenlőség Isten és az élet, Isten és az egyn, Isten és az asszony között."¹⁴

Pasternak verssorozatának utolsó költeményében és a regény záró sorai-
ban eléri a vallási és ideológiai lehetőségek tisztaságának tetőpontját. Krisztus imádkozik a Gecsemáné kertjében. Az imádság és a regény is ezekkel a szavakkal fejeződik be:

¹⁴ 'Zsivago Doktor' 463.

„Magam vállalta kínban sírba szálllok,
de harmadnapra majd feltámadok,
sötétből úsznak hajókaravánok
ítéletre elem a századok”¹⁵

Az utolsó vers Krisztusra utal. Ámulatba ejtő befejezése ez ennek a nagy-szerű regénynek, ami akkor íródott Oroszországban, amikor az ilyen gondolatok kárhozatosak voltak. Pasternak mondja: Krisztus lesz a századok ítélőbírája. Ez egyértelmű kihívást jelent minden ideológiai és politikai vezetőnek. Pasternak a fellelhető határokig megy el, mondván: a történelmet nem egyedül a dialektikus materializmus működteti, hanem Krisztus kegyelme és ítélete. Végezetül nyilvánvalóvá válik, hogy a betlehemi csillag, Krisztus eljö-vetele a legnagyyszerűbb dolog. A legcsodálatosabb öröm és szabadság, amely egyben a legmagasabb fokú mérce is az emberi élet és történelem számára.

Oroszországban egyfajta ideológiai halál és feltámadás ment végbe, ami-nek Pasternak szemtanúja volt. Kétségkívül azt kívánta meghirdetni, hogy a történelem isteni titka az, hogy az Ige testté lett és köztünk lakozott.

¹⁵ 'Zsivago Doktor' 618.